

28-А ЩОРІЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ БІБЛЮТЕК ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ (IATUL).

м. Берген, Швеція
(10–15 червня 2007 р.)

Інформація з матеріалів звіту головного фахівця, радника Генерального директора Державної публічної науково-технічної бібліотеки Росії А.І.Земскова про участь у роботі 28-ї конференції (IATUL) 10–15 червня 2007 р. у м. Берген, Швеція.

Конференція проходила 11-14 червня й була організована Королівським технічним університетом (Kungliga Tekniska Hogskolen, Royal Institute of Technology), головними організаторами були Національна бібліотека Швеції й мерія Стокгольма за підтримки ряду фірм і видавництва.

Усього в конференції взяли участь 157 делегатів з 32 країн. Природно, що найбільша делегація (40 людей) представляла країну – господаря конференції, Швецію; традиційно сильна делегація прибула з Великобританії (23 чол.), серед фінських учасників можна було бачити ветеранів бібліотечного руху - проф. Елін Торнудд (Elin Tornudd), Арья-Ріта Харьяля (Arja-Riita Naarla), Синікка Коскіала (Sinikka Koskiala); делегації інших країн нараховували по 3–5 людей. Єдиним делегатом від Росії (та й від СНД) був А.І.Земсков.

Формат конференції – 10 ключових доповідей і 24 доповіді в 2 паралельних потоках з можливістю детального обговорення, а також «poster session». Традиційний «Study Tour» був організований в університет м. Уппсала, де в ці дні відзначалося 300-ліття великого шведського класифікатора Карла Ліннея.

Тема конференції IATUL в 2007 році «Глобальний доступ до науки – Наукове видавництво для майбутнього» (Global Access to Science – Scientific Publishing for the Future). У цілому можна виділити 4 базових теми конференції, які тією чи іншою мірою пролунали у всіх доповідцях:

1. Розвиток технологій бібліотечного обслуговування на основі електронних документів і мережних технологій. Ідея передачі наукових повідомлень на папері безнадійно застаріла, ми можемо передавати через Інтернет різні типи даних, відео, мультимедіа, семантичні анотації, програми та ін. Ці зміни поки що йдуть повільно, і ми залишаємося в полоні ілюзії, що оцифрована стаття у форматі pdf і є інновація. Більш продуктивною є ідея науки як “спільної справи”, (Scientific Commons). *“Зміна парадигми полягає в тому, що ми переходимо від двостороннього до одностороннього друку”. Arnoud de Kemp (1994).*

2. Вивчення поведінки користувачів, в основному за допомогою анкетування; фундаментальна роль організації наукової взаємодії й колективних дій. Як досить образно виразився

один з доповідачів, Джон Вилбэнкс (John Wilbanks) з Массачузетського Технологічного інституту (MIT), якщо раніше знання означало продукт, то зараз, і тим більше в майбутньому, знання – це мережна взаємодія, а бібліотеки - це вузли даної мережі”.

3. Відкритий доступ як основа розвитку науки (і, зокрема, так званої “електронної науки”, e-Science) і наукових комунікацій у найближчому майбутньому, та пов'язані із цим питання авторського права. Звичайно, слідування законам про авторські права суттєво ускладнює організацію репозитаріїв Відкритого Доступу й уже згаданий Д. Вилбэнкс вважає, що “копірайт – це порвані зв'язки в мережі наукового спілкування”. Поль Петерс (Paul Peters), представник видавництва Hindawi, вважає, що загалом кажучи, визначення “відкритий доступ” можна вважати “парасольковим” (umbrella term) терміном, оскільки мова йде про ціле сімейство різних бізнес-моделей публікацій. Є принаймні 4 його напрямки:

- “Зелений” доступ;
- Фінансування публікацій благодійним фондом Wellcome Trust;
- Оплата публікацій за рахунок автора або організації, що його представляє;
- Корпоративна модель, наприклад SCOAP.

У викладі наступних виступів буде більш докладно розкритий зміст цих моделей. Потрібно розуміти, що система Відкритого доступу не тільки містить у собі суттєво різні бізнес-моделі, але й викликає активний опір видавців. З відкритим застереженням проти розвитку системи Відкритого Доступу виступили 35 видавців і 8 видавничих асоціацій (так звана “Брюссельська декларація” з 10 пунктів).

4. Інтерес до більш повного розкриття документів, що представляються в пошук, зокрема “глибоке індексування” (таблиць, підписів до малюнків і т.п.) і явно висловлена перевага роботи з повними текстами в порівнянні з реферативними базами даних.

Деякі ключові доповіді

Перший ключовий доповідач – професор Том Кохрэйн (Tom Cohrane) заступник віце-канцлера технологічного університету Квінсленд (Queensland University of Technology, QUT), Австралія, відомий нам більш 10 років, ще із часів

конференції IATUL в університеті Гамбург-Гарбург. Тема його виступу “Всесвітній доступ до науки – назустріч революції” (Global Access to science – Meeting the Revolution). Професор Кохрэйн дозволив користуватися його доповіддю в рамках ліцензії “Творче поле” версія 2.5, “атрибуція – некомерційне використання - похідні роботи на тих же умовах”. Ми одержали схожі дозволи на переклад і користування з метою створення всіх інших, що приводяться в даному огляді, доповідей. Завдяки особистій участі в конференції вдалося зібрати файли презентацій основних доповідачів, які по інформаційній насиченості, наявності ілюстративного матеріалу, діаграм і графіків, значно перевершують опубліковані тези виступів, що ввійшли в папку делегата конференції.

П. Кохрэйн розглянув величезні зміни, що відбуваються в науці та глобальну значимість цих змін. Він привів витяги із широко обговорюваної доповіді компанії Майкрософт “На шляху до науки 2020 року” (Towards 2020 Science), опублікованого в 2006 році: “наукова революція тільки починається. У неї є можливість сформувати епоху науково-обґрунтованих новацій, які можуть зовсім затмарити технологічно-обґрунтовані інновації другої половини сторіччя; із цим прийде нова хвиля глобального соціального, технологічного й економічного росту”. Розглянемо проблеми доступу до наукового знання й роль, яку повинні відіграти університетські бібліотеки і їх керівництво у світі електронної науки (eResearch, eScience).

Коли народилася ідея депонування наукових публікацій, маючи на увазі забезпечення вільного доступу до них, вдалося, що це починання має перспективу для певної тематики, наприклад для атомної фізики. Це міркування підсилювалося визначальною роллю наукового реферування для підтримки якості робіт – у вузькій науковій області легше було це забезпечити. Але з 2001 р. наукові установи також стали виявляти цікавість до формування інституціональних (постановних) репозитаріїв. Малось на увазі організувати контроль над активністю даної постанови, її науковою продуктивністю і якістю виконаних робіт.

Як затверджує мережна енциклопедія *Wikipedia* “Інституціональний репозитарій - це місце в мережі для збору, забезпечення схоронності, і поширення в електронному форматі інтелектуальної продукції установи, зокрема наукової установи”.

У цілому суспільство усе більш цікавиться тим, як витрачаються суспільні засоби і яким чином отримані результати стають доступні публіці. У брошурі коаліції СПАРК (SPARC Open Access Newsletter, January 2007) активіст руху за відкритий доступ Петер Зубер (Peter Suber) із квакерського коледжу (Earlham College), США, характеризував 2006 рік як “рік мандата Відкри-

того Доступу”, маючи у виді розвиток цієї технології у Великобританії, Австрії, Бельгії, Німеччині, Китаї, Франції, Швеції, США.

Протягом ряду років розвиваються два основні напрямки Відкритого Доступу по реферуєчим науковим документам – “золоте” (gold) і “зелене” (green). Довгий час обидва варіанта вважалися рівноправними, але в останні роки відмінності в цих бізнес-моделях стали дуже помітними.

Канадський учений Джон Харнад (John Harnad) так визначає золотий і зелений варіанти: “Золотий Відкритий Доступ означає, що журнал не вимагає гроші за доступ читача до електронної статті, опублікованої в ньому. Зелений варіант означає дозвіл розміщати відрецензовані матеріали в загальнодоступних мережних інституціональних репозитаріях, або в центральних репозитаріях...нажаль, той самий термін “відкритий доступ” застосовується по обом варіантам, оскільки їх значення досконале по-різному”.

Проблемою “золотого” доступу є те, що він вимагає значної оплати від автора. По суті це – чисто комерційна модель, ще більш вигідна для видавців, ніж модель підписки.

Достоїнством системи Відкритого Доступу, згідно з дослідженнями 2006 року Джона Хаутона (John Houghton) і Пітера Шихана (Peter Sheehan), є розширення доступу до наукових відкриттів, скорочення часу на публікацію результатів наукових праць, їх більша помітність і цитованість.

При цьому ще один активіст Відкритого Доступу професор Стівен Харнад з університету м. Саутгемптон, Великобританія, не втомлюється повторювати, що вкладення в університети набагато перевершують обороти журнальної видавничої індустрії, яка по своїй суті є галуззю, що обслуговує науку, і в силу цього повинна пристосовуватися до потреб науки, а не навпаки.

У технологічному університеті штату Квінсленд на три роки прийнята в якості пробної концепція “зеленого” доступу й розглядається можливість підтримки вчених, що публікуються в рамках “золотого” варіанту.

У репозитарій надходять наступні матеріали:

- відрецензовані наукові статті, у тому числі в співавторстві;

- не рецензована наукова література, доповіді на конференціях, розділи із праць, конференцій та ін. (прийняті до участі в конференції);

- тези дисертацій, підготовлені у встановленому порядку.

Доступ до цих робіт супроводжується одержанням дозволу від видавця. Матеріали, які могли б використовуватися в комерційних цілях або ті, що містять конфіденційні відомості, або здатні викликати обвинувачення на університет в порушенні авторського права, не приймаються в

репозитарії.

У міру розвитку репозитаріїв, особливо у варіанті “зеленого” відкритого доступу, росте заклопотаність авторів можливістю використання тих авторських прав, які раніше вони безоглядно передавали видавцеві журналу. Усе більша увага в цьому зв'язку приділяється розробці розширених варіантів авторських прав – таких як “творче поле” (Creative Commons) або “відкритий доступ до знань” (Open Access to Knowledge, OAK).

Відразу 2 ключові доповіді було презентовано від Європейського центру ядерних досліджень у Женеві. Від імені великої міжнародної групи фахівців, що працюють над проектом SCOAP, виступив співробітник Фізичного відділу Рудігер Фосс (Rudiger Voss); повний текст доповіді розташований за адресою <http://cern.ch/oa/Scoap3Wpreport/pdf>.

Фізика високих енергій завжди була на чолі розвитку систем Відкритого Доступу до результатів наукових досліджень. У до-мережну епоху, була створена система масових розсилань препринтів, на зміну їй на початку 90-х рр. прийшла система архівування препринтів - ArXiv (зараз більш 90% препринтів по фізиці високих енергій доступно в репозитаріях), і в наші дні висувається нова ініціатива.

Як відомо, рух за Відкритий Доступ відбиває два фактори сучасної системи наукового спілкування:

– так звана “журнальна криза”, пов'язана з безупинно зростаючою вартістю передплати на наукові журнали, що змушує бібліотеки усе більше й більше відмовлятися від підписки, тим самим обмежуючи доступ учених до важливих наукових публікацій;

– зростаюче розуміння у всіх шарах суспільства того, що результати фінансованих із суспільних фондів досліджень повинні бути загальнодоступні. Ця потреба багаторазово підсилюється трансформацією дослідницької діяльності в напрямку eScience, що характерно глобальним співробітництвам учених, зв'язаних великими науковими мережами.

Не заперечуючи успіху репозитаріїв, є одностайна думка наукового співтовариства, що існування високоякісних наукових журналів зовсім необхідно:

– для забезпечення контролю якості за допомогою наукового рецензування (peer reviewing);

– як платформи для оцінки й просування фахівців;

– заходу якості й продуктивності роботи наукових груп і інститутів.

Вартість електронного журналу в основному визначається вартістю підтримки системи наукового рецензування й редакторської обробки. Більшість видавців називають вартість опублікування однієї статті 1 000 – 2 000 євро. На цій під-

ставі річний бюджет, необхідний для перекладу всієї системи публікацій у цій області на Відкритий Доступ, оцінюється в 10 млн. євро. Для порівняння, передплата на один журнал зі складу тематичного ядра сьогодні становить 10 000 євро і якщо вважати, що фізикою високих енергій у світі цікавиться близько 500 інститутів, то витрати співтовариства в рік на цей журнал складуть 5 млн. євро.

Пропонована ініціатива має на меті перетворити високоякісні наукові журнали по фізиці високих енергій у журнали відкритого доступу, вирішуючи при цьому два завдання:

– Забезпечення відкритого й необмеженого доступу до всіх журналів по фізиці високих енергій у кінцевій, рецензованій версії;

– Обмеження повної вартості видавництва журналів за допомогою посилення конкуренції й підтримуючі сталий розвиток.

Пропонується дохід видавців від підписки, що надходить з різноманітних інститутів, замінити доходом від єдиного фінансового партнера “Консорціум спонсорів для видань Відкритого Доступу в області фізики часток” (Sponsoring Consortium for Open Access Publishing in Particle Physics, SCOAP). Консорціум буде утворений фінансуючи ми агентствами, науковими лабораторіями, бібліотеками. Внесок кожної країни буде пропорційний кількості наукових публікацій, і кожний учасник проекту виграє від скасування вартості підписки. Ця модель дозволить уникнути очевидні недоліки моделей, у яких сам автор платить за публікацію статей. Процес переходу полегшується тим, що по даній тематиці видається всього 6 журналів

Ще один представник Європейського центру ядерних досліджень (Женева, Швейцарія), Йенс Віген (Jens Vigen) у доповіді “Відкритий Доступ і репозитарії. За межами зеленого і золотого” (Open Access and repositories. Beyond green and gold) представив результати анкетування. Ціль анкетування – прощупати думки представників наукової громадськості й підготуватися до формування інноваційної мережної інфраструктури Відкритого Доступу HEPIS (High Energy Physics Information System), у якій об'єднуються європейські й американські бази даних і репозитарії.

Питання. Якою системою ви найчастіше користуєтесь?

3% Комерційні служби

Близько 0% Платні бази даних

3% Портали видавців

11% Пошукові машини Інтернету

11% Гугл

86 % Служби даного співтовариства

28 % Тематичні репозитарії

58 % Спеціалізовані бібліотеки

Питання. Яких змін ви очікуєте?

Добірка з повторюваних або найцікавіших відповідей:

- Відкритий доступ до старих статей через єдиний портал.
- Поліпшений повнотекстовий пошук.
- Індексуювання слайдів .ppt, що представляють презентації на конференції (із гіперпосиланнями до відповідної до статті).
- Публікації “підлеглого” матеріалу:
  - даних у таблицях, малюнків;
  - матриць кореляції;
  - даних (об’єкти високого рівня)
- (Новий вид) наукового рецензування на документи в тематичних репозитаріях.
- “Розумні ” пошукові машини.

Висновки з обстеження:

- Ера електронної науки (escience) усе ще попереду.
- eScience вимагає наявності Відкритого Доступу.
- терміни Web 2.0 і бібліотек 2.0 досить затерті, але зміни, безумовно, прийдуть. Користувачі прагнуть взяти участь у цьому процесі.
- Бібліотеки повинні зберегти контроль над документами.
- Бібліотекарі мають шанс відігравати ключову роль в епоху eScience ... за умови, що вони будуть слухати своїх користувачів!
- Фізика високих енергій – це ідеальна дисципліна для впровадження нових ідей і концепцій.

цій.

Дуже цікава з практичної точки зору ключова доповідь “Спонукальні мотиви переходу на винятково електронні видання” (The Disincentive of E-only) представила доктор Еліс Келлер (Dr. Alice Keller) із системи бібліотек університету Оксфорд (University Library Services, Oxford).

На думку Е. Келлер, “Оксфорд рухається в напрямку E-only”. Проблеми росту потреб у бібліотечних приміщеннях внаслідок експонентного росту числа найменувань наукових журналів, що випускаються добре відома. Е. Келлер проілюструвала наочним образом ще один компонент, що викликає перенаселеність бібліотечних приміщень - на прикладі росту фізичного обсягу одного добре відомого журналу “Природа” (Nature) с 1875 по 1995 pp.

Ще однією із проблем є неухильний ріст вартості журналів, за 20 років вартість підписки в середньому виросла в 11 – 12 раз.

В Оксфорді намагаються вирішувати проблеми бібліотечних приміщень, вартості й доступності видань. От як виглядають відносини читачів, бібліотечного персоналу й керівників бібліотек при вирішенні цих проблем і порівнянні трьох моделей роботи з журналами – друкованої, гібридної, винятково електронної. (Результати анкетування)

Таблиця 1

Оцінки читачів

Приміщення	Проблема не вирішується в гібридній моделі й вирішується тільки при використанні винятково електронних видань	Читачів ця проблема не турбує
Вартість	Не вирішується в гібридній середовищі, певна економія при використанні електронної моделі	Читачів ця проблема не турбує
Доступність	Проблема вирішується в гібридній або електронній моделі	Читачів це все влаштовує, особливо гібридна модель

З погляду читача немає гострої необхідності переходити до винятково електронної моделі, гібридна модель краще.

Таблиця 2

Оцінки бібліотечного персоналу

Приміщення	Не вирішується в гібридній середовищі, вирішується тільки при використанні електронних видань	Це дуже серйозна проблема для бібліотечного персоналу
Вартість	Не вирішується в гібридній середовищі, деяка економія при використанні електронної моделі	Ця проблема не завжди розуміється правильно бібліотечним персоналом
Доступність	Проблема вирішується в гібридній або електронній моделі	Бібліотечний персонал віддає перевагу гібридній моделі як найбільш надійній

З погляду бібліотечного персоналу, економія приміщень є головним стимулом переходу до винятково електронних періодичних видань.

Оцінки керівників бібліотеки

Приміщення	Не вирішується в гібридній середовищі, вирішується тільки при використанні електронних видань	Керівники бібліотеки підтримують це рішення
Вартість	Не вирішується в гібридній середовищі, деяка економія при використанні електронної моделі	Керівники бібліотеки підтримують це рішення
Доступність	Проблема вирішується в гібридній або електронній моделі	Керівники бібліотеки не працюють безпосередньо по забезпеченню доступності

З погляду керівників бібліотеки проблеми приміщень і вартості підштовхують до переходу на винятково електронні видання.

У 2003 – 2004 рр. була проведена реструктуризація бібліотек Оксфордського університету з метою знизити кількість дублетних періодичних видань. В 2004 р. стартував проект SCORPIO (Serials Coordination Project in Oxford) – ще один

приклад турботи бібліотекарів Оксфорда про ощадливу витрату засобів на підписку й раціональне відношення до проблеми бібліотечних приміщень.

Таблиця 5

Три етапи проекту SCORPIO

Етап	Термін	Визначення поняття “дублікат”	Ціль етапу
1	Із серпня 2004 – по т.ч.	Дублікат – це оплачений + оплачений екз. Дублікат визначається як більш ніж 1 екз. – куплений, подарований або отриманий по обміну	Знизити екземплярність до 1 екз. – купленого, подарованого або отриманого по обміну. По можливості надавати електронний доступ.
2	Стартував у січні 2007 р.	Дублікат – це обов'язковий екземпляр + оплачений екз. Дублікат визначається як більш ніж 1 екз. – куплений, подарований або отриманий по обміну в тому випадку, якщо є обов'язковий екз.	Знизити екземплярність до 1 обов'язкового екз., залишивши його в найбільш підходящій місці (філії бібліотеки). По можливості надавати електронний доступ.
3	Почнеться для науково-технічної й медичної літератури в січні 2008	Дублікат – це оплачений + мережний екз. Дублікат визначається як більш ніж 1 екз. – куплений, подарований або отриманий по обміну в тому випадку, якщо є мережний доступ через TDNet.	Знизити екземплярність до винятково електронного. Зберігати друковану копію тільки для обов'язкового екземпляра.

Деякі причини, по яких слід зберегти дублікати друкованих видань:

- Великий попит: необхідні додаткові екземпляри для студентів.
- Незнижувана частина ядра колекцій, розташованих у декількох бібліотеках (наприклад, English, Філософія).
- Багато- або міждисциплінарні журнали, які потрібні в декількох місцях.
- Проблеми якості й надійності електронних версій.
- Джерела фінансування: якщо передплата на періодичку фінансується по зовнішніх грантах, немає приводів від неї відмовлятися.

– Можливі штрафи за відмову від передплати на окремі журнали у випадку, якщо вона здійснюється пакетом або в рамках “ Великої угоди”. Немає прагнення відмовлятися від підписки.

Для завершення зміни парадигми, потрібно знайти оптимальне вирішення проблем вартості й доступності.

Огляд деяких доповідей конференції

Йорис ван Россем (Joris van Rossum), система Scirus, презентувала доповідь “Науковий пошук: скорочуючи розрив між поширенням і доступом до інформації” (Science-Specific Search: Bridging the Gap between Dissemination & Access

to Information)

Кількість вільної доступної інформації в Інтернеті росте швидше, ніж коли-небудь. Загальний розмір мережі росте вибуховим чином:

– За станом на серпень 2005 р. пошукова служба Yahoo проіндексувала більш 19 млрд. сторінок.

– Служба Google затверджує, що вона індексує в 3 рази більше, чим її найближчий конкурент.

– Кількість наукових документів на вебсайтах росте дуже швидко. Система Scirus у цей час має більш 400 млн. проіндексованих мережних сторінок з науковим змістом.

Велика кількість опублікованих документів:

- У системі Scopus 30 млн. рефератів.
- У системі Science Direct 8 млн. статей.
- Кількість статей, опублікованих щорічно

видавництвом Elsevier, збільшилося від 160 000 в 2000 р. до більш ніж 250 000 в 2005 р.

У доповіді проведено порівняння різних методів виявлення матеріалу:

- Перегляд (Browsing).
- Переходи по гіперпосиланнях (Linking).
- Служба оповіщення про новини (Alerting).
- Пошук (Searching).
- Співробітництво (User collaboration/sharing).

Перегляд залишається досить ефективним методом виявлення матеріалу й для того, щоб бути в курсі справи, знати новітні досягнення в певній тематичній області. 31% від усього користування повнотекстовими статтями в системі Science Direct є результатом перегляду журналів. Користувач у середньому вивантажує 1.9 статті за одну сесію й має можливість скласти список необхідних журналів і одержувати оповіщення про нові випуски у вигляді таблиць змісту.

Перехід до статей по гіперпосиланнях. Бібліографічні посилання й зв'язки до цитування є дуже ефективним засобом виявлення необхідних документів. Співробітництво видавців допомагає формуванню систем перехресних гіперпосилань (наприклад, система CrossRef). Гіперпосилання забезпечують попит на 8% повнотекстових статей, запитаних по системі Science Direct. Приблизно така ж кількість запитів, як передбачається, виникає від гіперпосилань при цитуванні. Крім бібліографічних гіперпосилань і гіперпосилань при цитуванні, в офіційній літературі також зустрічаються посилання на вебсайти, патентні посилання, групові посилання (clustering) і гіперзв'язки автора.

Служба оповіщення про новинки містить у собі оповіщення про журнальні випуски (RSS), служба рекомендованих найкращих статей (Top articles alert), оповіщення про цитування (Citation alert), оповіщення про проведені пошуки (Search

alert).

Пошук виявився більш ефективним засобом, ніж перегляд. За сесію, що стартувала із зовнішньої пошукової платформи, у середньому запитується 2.4 повнотекстові статті; за сесію, що стартувала з домашніх сторінок видавця журналу, у середньому запитується 1.9 повнотекстові статті. Найчастіше вчені (в 66% випадків) і медики (в 55% випадків) у пошуках інформації звертаються до загальцільових пошукових машин. Однак професіонали у все більшому ступені виявляються не задоволені загальцільовими машинами. Тому тематичні (предметно-орієнтовані) пошукові платформи залишаються важливим засобом комунікацій. Із системи Pubmed у середньому за 1 сесію вивантажується 3 статті, а з альтернативних платформ не більш 1.5 статей.

Об'єднання методик перегляду, гіперпосилань, служб оповіщення й пошуку є базою для формування ефективної системи нового типу, у якій передача наукової інформації здійснюється в рамках професійного співтовариства й спілкування через мережні системи.

Поль Петерс (Paul Peters), глава служби розвитку видавництва Hindawi “За межами доступу: нова бізнес модель видань Відкритого доступу” Beyond Access: The business models behind open access. Журнали оплачуються в рамках контрактів між видавцями і єдиним фінансовим партнером, консорцієм SCOAP (Sponsoring Consortium for Open Access Publishing in Particle Physics, SCOAP)

Ларс Бьорнсхауг (Lars Björnshauge), директор бібліотек університету м. Лунд “Журнали відкритого доступу й мир, що розвивається – досвід роботи Директорії журналів Відкритого доступу” (Open access journals and the developing world - experiences from operating the Directory of Open Access Journals, DOAJ).

Цілі роботи системи DOAJ:

- Інтегрування журналів Відкритого Доступу в системи обслуговування бібліотек і агрегаторів змісту;
- Підвищення помітності журналів Відкритого Доступу в інтересах їх видавців;
- Пошук читачами матеріалів Відкритого Доступу

– Пошук авторами журналів для опублікування своїх робіт у системі Відкритого Доступу

Що таке DOAJ:

- Колекція рецензованих журналів Відкритого Доступу;
- Охоплення: усі дисципліни на всіх мовах;
- Єдиний інтерфейс;
- Поставка послуг збору метаданих на основі протоколу OAI-PMH для бібліотеки інших постачальників послуг;
- Надання пошукових можливостей для кінцевих користувачів.

Критерії відбору:

– Відкритий Доступ, без затримок між часом публікації й моментом розміщення в мережі (no embargo).

– Заходи контролю якості: журнал повинен мати систему наукового рецензування або редакційний контроль якості, для того щоб мати можливість включення в директорію Відкритого Доступу - DOAJ.

– Наукова або навчальна тематика.

Учені є основною цільовою групою.

Наше визначення відкритого доступу: “Журнали відкритого доступу – це такі журнали, фінансова модель яких не припускає стягнення плати за доступ із читачів або з установ, що представляють їхні інтереси”. Визначення Відкритого Доступу, дане в ході Будапештської Ініціативи (The BOAI): “це право користувача читати, вивантажувати, копіювати, поширювати, друкувати, здійснювати пошук, або проставляти гіперзв'язки до повного тексту цих статей”.

Маріанна Хоссеранд Хаска (Marianne Josserand Hask) “Яким чином журнали Відкритого Доступу полегшують публічний доступ до результатів робіт, виконаних за суспільні засоби?” (How open access journals facilitate public access to publicly funded research)

Відкритий Доступ є зараз однією з найбільш гарячих тем для обговорення серед фахівців з інформації й наукового співтовариства. урядові органи й агентства що фінансують, значно просунулися до того, щоб зробити доступ до результатів робіт, виконаних за суспільні засоби, вільним, і кожний видавець наукової або медичної літератури зараз пропонує або опцію відкритого доступу або журнали відкритого доступу.

У світі 31 організація підтвердила свою готовність оплачувати вартість обробки наукових статей у журналах відкритого доступу й 14 фінансових фондів мають розроблену політику для підтримки публікацій. У деяких випадках від одержувачів фінансової допомоги потрібно депонувати наукові статті в репозитаріях відкритого доступу. Серед помітних прикладів можна назвати американський Національний інститут здоров'я (US National Institute of Health), наукову раду Великобританії (Research Council UK), і Об'єднаний комітет з інформаційних систем JISC). Ухвалюються й національного масштабу ініціативи, у Великобританії Національний інститут здоров'я Англії (UK NHS England) компенсує вартість публікацій відкритого доступу для всіх своїх членів через участь у системі Biomed Central.

2007 рік став роком запуску британської системи UK Pubmed Central, яка надає вільний доступ до постійних мережних архівів прореферованих наукових праць. Репозитарії відкритого доступу також стають обов'язковим елементом для інститутів, частково внаслідок політики органів, що фінансують, але також і тому, що ін-

ститути бачать переваги формування електронних архівів як майданчика, на якому демонструється наукова продукція інституту. Світова директорія наукових архівів відкритого доступу (Directory of Academic Open Access repositories, Openoag), складена в 2006 році, нараховує більш 800 записів.

Журнали відкритого доступу представляють один спосіб наукового спілкування, а репозитарії відкритого доступу – інший. Журнали публікують рецензовані статті, а репозитарії збирають документи, які не обов'язково пройшли рецензування й не обов'язково статті. Журнали й репозитарії не є взаємовиключаючими і, по суті, доповнюють один одного.

Юко Мураками (Yuko Murakami), Національний інститут інформатики, Токіо, Японія “Проміжні оцінки національного проекту створення інституціональних репозитаріїв у Японії” (The interim method of the national project for institutional repositories in Japan)

Національний інститут інформатики (National Institute of Informatics), заснований в 2000 р., є міжуніверситетським науковим інститутом. Проект створення інституціональних репозитаріїв стартував в 2004 р. і перебуває у фокусі зусиль інституту по формуванню інфраструктури кібернауки (cyberscience infrastructure). Зараз організована взаємодія по формуванню репозитаріїв відкритого доступу з 57 університетами, бюджет проекту на 2006 р. – 2,6 млн доларів.

Хелле Лаурідсен (Helle Lauridsen), фахівець із технологій, компанії Proquest CSA, зробила дуже інформативне повідомлення по темі “Яким чином учені використовують електронну бібліотеку?” (How Do The Researchers Utilize The Electronic Library?)

Невелика історія обробки наукових документів

– 19-е століття - оскільки публікується надто багато журналів, устежити за якими неможливо, створюється система рефератів і індексації.

– 1907 р.: випущений перший номер Chemical abstracts, що містить менш 12,000 рефератів.

– 1964 р.: Юджин Гарфільд (Eugene Garfield) винайшов систему індексів цитування.

– 1970 pp. - перші онлайн бази даних.

– 1990-і pp. - поширення WWW .

– 21-е століття – прихід нових агентств, що рецензують й індексують (A&I) – Google Scholar, Live Search Academic, Scopus... Але – пошук здійснюється тільки в тексті, а не в найбільш істотній частині інформації.

– 2007 народження системи “глибокого індексування” (Deep Indexing) зображень у статтях.

Чому необхідно індексувати таблиці й рисунки?

У них утримується важлива й коштовна інформація. Малюнки й таблиці являють собою очищену (дистильовану) суть наукових результатів, найбільш близьку до сирих наборів даних. Ученим потрібний доступ до даних, які поки що залишаються невидимими, оскільки не проходять процеси індексування. Ні в назві, ні в анотації або в підписах до малюнків найважливіші терміни можуть не з'явитися. Пошук у повному тексті не торкається зображень, тексту в таблицях або в малюнках – це все включається до складу “зображення”.

Від ідеї до реальності. Компанія Proquest CSA є інноваційною, нею створена пілотна база даних, що містить 325,000 об'єктів. Основою інновації в цьому випадку є глибокий аналіз ринку, виконаний Кэрол Тенопір (Carol Tenopir) з університету Теннессі (Tennessee University). Працювали більш 60 дослідників, студентів, бібліотекарів, які багато подорожували й зустрічалися віч-на-віч із ученими, підготовлена Біла Книга (White Paper). Підготовлені угоди з великими видавцями.

Джеймс Маллінс (James Mullins) з бібліотеки університету Пэрдью (Purdue University Library) – учасник спільного проекту Асоціації наукових бібліотек (ARL) і Національного наукового фонду США (NSF) “Нові відносини спів-

робітництва: роль вузівських бібліотек у системі цифрових даних” (New Collaborative relationship: The Role of Academic Libraries in the Digital Data Universe), - повідомив про формування на базі університету Центру роботи з розподіленими даними (Distributed Data Curation Center, D2C2). Метою його створення є збереження й обробка неорганізованих, розрізнених, неоднорідних і розподілених даних – як великих масивів, так і зроблених на рівні лабораторії або наукової групи. Повний текст звіту про проект можна знайти за адресою <http://www.arl.org/info/events/digdatarpt.pdf>, а подробиці про формування й структуру D2C2 – за адресою <http://dagon.admin.purdue.edu/cgi-bin/ci.cgi>.

П. Фаулер (Fowler), директор по розвитку компанії Elsevier. З 1999 року кількість журналів в електронній бібліотеці видавництва збільшилася в 30 раз. Наявність прорецензованих наукових журналів 96% учених вважають досить важливим. Усього у видавництво щорічно подається 500 000 статей, для роботи з якими використовуються більш 200 000 референтів, працює 70 000 членів редакційних рад. Починаючи з 1999 року спостерігається ріст числа звертань до служби Science Direct – більш 40% у рік, а число щомісячних звернень досягло 81 млн.